

TARIXIY SHAXSLAR TASVIRI VA MUALLIF MUNOSABATI

Gulnoza Oripova,

FDU katta o'qituvchisi,

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Gulbahor Mirzajonova,

FDU 1-kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Maqolada tarixiy romanlarda tarixiy shaxslar obrazi tasviri va unga muallif munosabati Shahodat Isaxonovanning "Turon malikasi" romani misolida tadqiq etilgan.

***Kalit so'zlar:** badiiy obraz, obrazlilik, tarixiy shaxslar, bosh qahramon, asar kompozitsiyasi, fabula, syujet, badiiy talqin.*

ABSTRACT

In the article, the image of historical figures in historical novels and the author's attitude to it are studied on the example of Shahodat Isaxonova's novel "Princess of Turan".

***Key words:** artistic image, imagery, historical figures, main character, composition of the work, fable, plot, artistic interpretation.*

KIRISH

Badiiy obraz borliqdagi inson, narsa, hodisaning san'atkor ko'zi bilan ko'rilgan va ideali asosida ijodiy qayta ishlagan aksi demakdir. Badiiy obraz yordamida ijodkor o'zini qiynagan muammolarni badiiy idrok etadi, Yozuvchi o'z asariga hayotiy hodisa va kishilarni material qilib oladi. Shu jumladan, agar asar tarixiy material asosida yozilgan bo'lsa, ma'lum tarixiy shaxslar ham badiiy asarning qahramoni etib tasvirlanishi mumkin.

Shahodat Isaxonovanning "Turon malikasi" tarixiy romanidagi Amir Temur, Bibixonim, Xalil Sulton, Shod Mulk, Shohrux Mirzo, Mirzo Ulug'bek, Tuman Og'o, Gavharshodbegim, Xoja Yusuf, Shayx Nuriddin, Burunduq Barlos kabi bir qator shaxslar haqiqatan tarixda yashab o'tgan shaxslar bo'lib, ayni paytda ular tarixiy romanning badiiy obrazlaridir. "Yozuvchi badiiy obrazlar vositasida o'sha davrdagi tarixiy, ijtimoiy-siyosiy muammolarni badiiy tadqiq etadi, obrazlar tizimi vositasida bu boradagi fikr-qarashlarini shakllantiradi va o'zi anglagan haqiqatni tugal bir qarash, tizim holidagi badiiy xulosa tarzida ifoda etadi"¹. Shahodat Isaxonovanning "Turon malikasi" asarida Bibixonim obrazi alohida yoritiladi. "Bibixonim – milodiy

¹D.Quronov, Z.Mamajonov, M.Sheraliyyeva. Adabiyotshunoslik lug'ati. – Toshkent: Akademiya nashri, 2010 44-bet

1341-1346-yillar Movaraunnahr (Chig'atoy ulusi) taxtiga o'tirib, to'rt yil hukmronlik qilgan yigirma ikkinchi xon jo'jinajot shahzoda Sulton Qozonxon Yasavurxon o'g'lonning qizi – Saroymulkxonim o'tgan yil kuzda payg'ambar yoshiga to'lgan bo'lsa-da, hali qarilikka bo'y bermagan, qomati tik, yonoqlari bilinar-bilinmas bo'rtib turgan oppoq kulcha yuzlari ajinsiz, bodom qovoqlari ustida hiloldek egilgan qoshlari ingichka va qora edi. Qo'ng'ir qorachiqli, xiyol qisiq ko'zlarining nigohlari jiddiy, lablari kichik, lekin qalinligi uchun gapirganda istarasi yanayam issiq ko'rinar, shu bois, tabassum qilganda muloyim tortardi. Ovozi sokin va ohangli, nafasidan taralayotgan so'zlar suhbatdoshining ko'ngliga oqib kirayotgan kabi uni bir zumda o'ziga el etardi"².

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Yuqorida bayon qilingan tasvirdan ham ko'rinib turibdiki, Bibixonim garchi yoshi ulug' bo'lsa-da, malikalarga xos husn-malohatga ega. Ammo uning "Turon malikasi" degan sharafiga loyiq ko'rilishining boisi faqatgina husni-malohat bo'lmay, balki aql-idrok, o'tkir zehn, uzoqni ko'ra bilish qobiliyati hamda vaziyatni to'g'ri baholay olish kabi kuchli siyosatdonlarga xos sifatlaridir. Buni asardagi juda ko'p o'rinlarda kuzatishimiz mumkin. Buyuk saltanat sohibqironi Amir Temur ham davlat siyosati, shahzodalar borasidagi ayrim qarorlarini Bibixonim bilan maslahatlashgan holda qabul qilishi fikrimiz dalilidir. Amir Temurning Bibixonimga bo'lgan qattiq ishonchi shahzodalarning dunyoviy, diniy falsafiy bilim olishlari va ularning nazoratlari vazifasi bosh malika zimmasiga yuklatilganida ham ko'rinadi. Saltanatdagi barcha amirlar-u beklar, shahzodalarning ham Bibixonimga bo'lgan hurmati cheksiz. Sohibqiron vafot etgandan so'ng ham shahzodalarning boshini birlashtirish yolg'iz Bibixonimning qo'lidan kelishini Xoja Ahmad Tusiy nutqidan quyidagicha bayon qiladi: "...O'tganni ortga qaytarib bo'lmaydur! Va bundan bu yog'iga shahzodalarg'a o'zingiz bosh-qosh bo'lib, alarning boshlarini birlashtiring! Shahzoda Shohruh Mirzo sizni volidasindan ham a'lo ko'rur, buni barchamiz bilurmiz. Ul shahzodai juvonbaxtni dushmanlik shahdidan qaytarmoq kerak. Fikri ojizimcha, bul yumush faqat sizning qo'lingizdan keladur. Bir so'z bilan aytganda, alarning jilovi sizning ilkingizdadur, bibim!"

Romanda Bibixonim obrazi bosh qahramon vazifasini bajarish bilan birga asarning kompozitsiyasini birlashtirib, fabulani bog'lab turadi. Boshqa obrazlar va qahramonlar, sujet va voqealar tizimi Bibixonimga ipsiz bog'lanadi. Buning boisi Bibixonimning mamlakatdagi mavqei desak mubolag'a bo'lmaydi. Chunki qaysi shahzoda yoki amir o'z yoniga saltanatning bosh malikasi Bibixonimni olsa, u bilan

² Ш.Исахонова.Турон маликаси. – Тошкент: Kamalak-Press, 2014. 7-bet

hamfikir, hammaslak bo'lsa g'alabaga erishish, sohibqiron taxtiga egalik qilish, boshqa shahzodalarni o'z nazoratida tutish ehtimoli kuchayadi. Sulton Husayn Mirzo, Amir Xudoydot kabi obrazlarning Bibixonim bilan bo'lgan suhbatlari buning yorqin dalilidir. Lekin el-ulusning tinchlik-hotirjamligini ko'zluvchi malika taxtga munosib valiahd kelishini, ulug' amirning eng so'nggi vasiyati amalga oshishini istaydi. Shahzodalarning barchasi uning o'z farzandidek bo'lganligidan ularning fe'l-atvori, hol-ruhiyatlari unga ayon. Bunday murakkab, chigal vaziyatda shahzodalarni imon-u insofga chorlamoq o'z manfaatlarini emas, el-u yurt osoyishtaligini o'ylamoqqa undash vazifasi uning zimmasiga tushadi.

Asardagi obrazlarda adibning hissiy munosabati ham o'z aksini topgan. Hissiy munosabat badiiy konsepsiyani shakllantirishda, asar mazmunini o'quvchiga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi. "Turon malikasi" romanida yozuvchi Bibixonim obraziga alohida mehr, iliqlik, samimiylik bilan yondashadi. Ayni paytda, ijodkor qahramonining ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy zarbalardan iztirobga tushayotganidan qayg'uradi:"... Yo, tangrim! Bu ne yozuq, bu ne qismat bo'ldi? Yoki avvalim ham oxirim ham obod bo'lur deb ko'p ishonib yubordimmu? Tangrim, bul ne sir, bul ne sinov?! Yo o'zingga takabburlik qildimmu?Yoxud umrim shominda peshonamg'a bitilg'ani shul achchiq qismatmu? Eng achchiq qismat sharobini ichdimku! Bundin ortiq yana ne bo'lishi mumkun?"

Yozuvchi qahramoning ayni paytda ayol kishi ekanini ham unutmaydi va nechog'liq aql-zakovat egasi bo'lmasin ayollarga xos his-tuyg'ularning unda ham mavjud ekanligini ta'kidlaydi. Buni Amir Temur ruhi bilan xayolan olib borgan suhbatida ko'rishimiz mumkin: "Ha, men xato qildim ulug' Amirim! Nega siz, mening so'zlarimni tingladingiz?! Men, tirnoqqa zor bir bandai ojizing'iz, bul yuzi qaro juvonning "homilam bor" deg'an yolg'onlarig'a, qasamlarig'a ishonibmen. Uning vujudidag'i avloding'iz mening aybim birlan zavol topmasin deb andesha qilibmen. Amirim, armonli farzandsizlig'im pand bermish... Tushlarimdag'ina allalar kuylab tebratg'anim go'daklarimg'a mengzabmen uni!"

Shahodat Isaxonova obraz yartishda tajribakor yozuvchi. U ushbu davrga oid ko'p adabiy, badiiy, tarixiy, ilmiy manbalardan yaxshi xabardor. Ularni hijjalab o'rganganligi va ko'p fikrlar yuritgani yozgan so'zlarida sezilib turadi. Uning badiiy fantaziyasi voqelikka yolg'on tirkamaydi, voqelikni tagi yo'q yolg'on oldi-qochdilar bilan to'ldirmaydi, ko'pirtirmaydi, voqelikni bezab-bejab ko'rsatmaydi. Yaratgan har bir qahramonlarida u xoh tarixiy shaxs bo'lsin, xoh to'qima obraz bo'lsin haqqoniylik tamoyiliga amal qiladi. Tarixiy shaxslarning har bir gapirgan so'zlarida, bajargan ishlarida o'sha davrdagi tarixiy shart-sharoit vaziyat nuqtai nazaridan kelib chiqib shunday yo'l tutganliklari kitobxonga sezilib turadi.

“Yozuvchining tushunishiga muvofiq, tarixiy shaxslarning o‘z davrida tutgan ijtimoiy mavqeyi, jamiyat hayotidagi roli, tarixiy haqiqatga mos ravishda, buzmasdan saqlanadi, haqqoniy tasvir etiladi.”³ Shahodat Isaxonova ham mana shu tamoyilga amal qiladi, yaratgan har bir obrazida tarixiy faktlarga suyanadi. U har qanday holda meyorlar, tasvir, fantaziya, hayot va badiiyat mezonlarini saqlaydi va nafis fikrlay turib jiddiylik, aniqlikdan chekinmaydi.

Bibixonim obrazini yaqqolroq ochishga Shod Mulk obrazi ma‘lum ma‘noda xizmat qiladi. Chunki Shod Mulk asarda Bibixonimga qarama-qarshi qo‘yiladi. Shod Mulk qanchalar go‘zal va erkaklar sevgisini qozonadigan malohatli bo‘lmasin, ulug‘ xonimning butunlay teskarisi, yengiltakligi, aqli qisqaligi, garchi Xalil Sultonday zakoning muhabbatini qozongan bo‘lsa-da, ayon bilinib turadi. Shayx Nuriddin, Amir Husayniy, Xalil Sulton singari Temur rioyasini ko‘rgan arboblar bilan to‘qnashuvlarda ularning mislsiz riokorliklari, ko‘rnamakliklariga guvoh bo‘layotgan, ularning hammalarini ilgaridan, Temur tirik chog‘laridan yaxshi bilgan Bibixonim o‘zining butun oliyjanob tiynati, qiyofasi bilan jozibali tarzda qad rostlaydi. Uning ahvolini adiba juda yaxshi tushunib anglab turadi va shu teran tushunchasi darajasida munosabatda bo‘ladi, tarixda Bibixonim haqiqatini ochishga intiladi.

Yuqorida ta‘kidlab o‘tganimizdek, romanda Bibixonim tarixiy shaxs sifatida tarixiy haqiqatlar negizida badiiy talqin qilingan, shunga ko‘ra Bibixonim obrazini muvaffaqiyatli badiiy talqinlardan biri bo‘lgan, deyish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Quronov D., Mamajonova Z.,Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – Toshkent: Akademnashr, 2010.
2. Isaxonova Sh. Turon malikasi. – Toshkent: Kamalak-Press, 2014. 7-bet
3. Izzat Sulton. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005. 102-bet
4. To‘ychiyev U. O‘zbek adabiyotida badiiylik. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2011.
5. Sarimsoqov B. Badiiylik asoslari va mezonlari. – Toshkent: Bookmany print, 2022
6. Oripova, G. (2019). UZBEK POETRY AND THE WORLD LITERATURE IN THE YEARS OF INDEPENDENCE. *Scientific Journal of Polonia University*, 32(1), 116-120.
7. Oripova Gulnoza Murodilovna. (2019). THE PECULIARITIES OF VAZN METER IN UZBEK POETRY OF THE INDEPENDENCE PERIOD. *International Journal of Anglisticum. Literature, Linguistics and Interdisciplinary Studies*. Volume: 8 /Issue:2/. – Macedonia, 2019. –P.33-39.

³ Izzat Sulton. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005. 102-bet

8. Murodilovna, O. G. (2020). Melody and musicality in Lirycs. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(11), 656-664.
9. Oripova G. M., Tolibova M. T. Q. Composition Of Modern Uzbek Stories //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2021. – T. 3. – №. 03. – C. 245-249.
10. Oripova, G. (2020, December). RHYTHM AND MYTHING IN LYRICAL GENRE. In *Конференции*.
11. Oripova, G. (2019) "Traditions of folk ballads and distinctiveness of uzbek poetry of independence period," *Scientific journal of the Fergana State University: Vol. 2 , Article 12*.
12. Oripova, G. M. (2021). Genesis And Essence Of Genre Concept. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(12), 90-94.
13. Oripova, G. M., & Abdurasulova, N. A. Q. (2022). O'ZBEK NASRIDA URUSH MAVZUSI VA "YO'QOTILGAN AVLOD" MUAMMOSI. *International scientific journal of Biruni*, 1(2), 213-220.
14. Oripova, G., & Alijanova, M. A. Q. (2022). ASQAD MUXTORNING "CHINOR" ROMANIDA AYOL PORTRETINING BADIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. *International scientific journal of Biruni*, 1(2), 221-226.
15. Oripova, G., & Ibrohimova, G. (2022). SIROJIDDIN SAYYID IJODIDA MUMTOZ MUSHTARAKLIKLAR. *International scientific journal of Biruni*, 1(2), 251-255.
16. Oripova, G. M., Akhmadjonova, O. A., Kholmatov, O. U. U., & Muminova, T. S. (2022). INTERPRETATION OF MOTHER IMAGE IN LITERATURE. *International scientific journal of Biruni*, 1(2), 304-309.
17. Gafurovich, S. A. (2021). Analysis Of The Poem" Autumn Dreams" By Abdulla Oripov. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(01), 556-559.
18. Sabirdinov, A. (2021). ASKAR KASIMOV IN THE UZBEK POETRY OF THE XX CENTURY THE ROLE AND IMPORTANCE OF CREATION. *Конференции*, 1(2).
19. Sabirdinov, A. (2019). Sketches to the novel "Night and day" by Chulpan. *Scientific journal of the Fergana State University*, 1(6), 119-120.
20. Sabirdinov, A. G. (2021). Interpretation of Characters in Utkir Hoshimov's Story "Yanga". *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 8(6), 196-200.